

МІЖМОЎНЫЯ АДПАВЕДНІКІ НАЗВАЎ АСОБ ПАВОДЛЕ ГРАМАДСКА-САЦЫЯЛЬНЫХ АДНОСІН (НА МАТЭРЫЯЛЕ ЛЕКСІКАГРАФІЧНЫХ КРЫНІЦ)

На сучасным этапе лінгвістычная тэорыя перакладу трывала замацавалася яе самастойная навуковая дысцыпліна. Аднак і на сённяшні дзень шэраг прынцыповых праблем тэорыі перакладу застаюцца дыскусійнымі. Адною з такіх праблем з’яўляецца праблема вызначэння адзінкі перакладу. У працэсе працы перакладчык аперыруе пэўнымі моўнымі адзінкамі, аналізуе іх з мэтай вызначэння семантыкі і выяўлення адпаведнікаў у мове перакладу. На думку даследчыка Л. С. Бархударова, у якасці адзінкі перакладу “можа выступаць адзінка любога моўнага ўзроўню” [2, с.175], калі зыходзіць з таго, што пад адзінкай перакладу разумеецца адзінка ў тэксе арыгінала, для якой можа быць падобраны адпаведнік у тэксе перакладу, але састаўныя часткі якога ў тэксе перакладу адпаведнікаў не маюць. Такім чынам, пераклад можа ажыццяўляцца на ўзроўні фанем або графем (так перакладаюцца, як правіла, уласныя імёны, г. зн. з улікам транскрыпцыі або транслітэрацыі), на ўзроўні слоў, на ўзроўні словазлучэнняў, на ўзроўні сказаў і на ўзроўні тэкста. Разам з тым, у перакладазнаўстве вызначэнне адзінкі перакладу ажыццяўляецца і з арыентацыяй выключна на план зместу арыгінала. Зыходзячы з такога падыходу, суадносныя адзінкі арыгінала і перакладу трактуюцца як міжмоўныя адпаведнікі, якія ва ўсіх або ў адным са значэнняў перадаюць “аднолькавы ці адносна аднолькавы аб’ём інфармацыі” [3, с.65].

Пераклад з блізкароднасных моў, відавочна, мае сваю спецыфіку, паколькі “мінімальнай моўнай адзінкай, на якім найперш фіксуецца ўвага перакладчыка, з’яўляецца слова, а таму аналіз лексічных міжмоўных адпаведнікаў з’яўляецца ў цэнтры ўвагі даследчыкаў” [4, с.155]. Міжмоўныя адпаведнікі, акрамя таго, складаюць змест шматлікіх перакладных слоўнікаў. На матэрыяле перакладнога беларуска-рускага слоўніка выявім магчымыя тыпы міжмоўных адпаведнікаў назваў асоб паводле грамадска-сацыяльных адносін (Беларуска-рускі слоўнік. У 2-х т. Т.1. А-О / АН БССР, ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа; Рэд. К. К. Атраховіч (К. Крапіва). – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск: БелСЭ, 1988. – 813 с.). Выбар даведніка з’яўляецца невыпадковым: ён быў першым на свай час выданнем, якое вызначалася шырокім ахопам разнастайных пластоў лексікі, дакладнасцю распрацаванай семантыкі і характарыстыкуі з боку стылістычнай аднесенасці.

Даследаванне назваў асоб у беларускім мовазнаўстве праводзілася “як у дачыненні да канкрэтных перыядаў развіцця беларускай мовы (а найчасцей сучаснага), так і ў працэсе станаўлення іх як асобнай мікрасістэмы” [1, с.366]. Аднак выяўленне тыпаў міжмоўных адпаведнікаў назваў асоб паводле грамадска-сацыяльных адносін яшчэ не праводзілася.

Аналіз выбранай крыніцы паказаў, што да назваў асоб са значэннем грамадска-сацыяльных адносін выкарыстаны наступныя тыпы адпаведнікаў: канстантныя, факультатыўныя, трансфармаваныя.

Канстантны (або пастаянны) адпаведнік – адзінка мовы перакладу, якая абсалютна адпавяе паводле значэння і функцыі адзінцы зыходнай мовы, узнаўляецца пры перакладзе на аналагічным моўным узроўні (слова на ўзроўні слова, словазлучэнне на ўзроўні словазлучэння і інш.):

абшарнік – помещик (т.1, с.53), абшарніца – помещица (т.1, с.53), агрэсар – агрессор (т.1, с.63), аднаасобнік – одиночник (т.1, с.86), аднаасобніца – одиночница (т.1, с.86), аднакласнік – одноклассник (т.1, с.87), аднакласніца – одноклассница (т.1, с.87), аднаклубнік – спорт. одноклубник (т.1, с.87), аднаклубніца -- спорт. одноклубница (т.1, с.87), аднакурснік – однокурсник (т.1, с.87), аднакурсніца – однокурсница (т.1, с.87), аднаселец – разг. односельчанин (т.1, с.88), адпускнік – отпускник (т.1, с.93), адпускніца – отпускница (т.1, с.93), бежанец – беженец (т.1, с.178), бежанка – беженка (т.1, с.178), безбілетнік – безбилетник (т.1, с.179), безбілетніца – безбилетница (т.1, с.179), беспасажніца – уст. бесприданница (т.1, с.184), буржуа – буржуа (т.1, с.203), выданчыца – (девушка, достигшая брачного возраста) невеста (т.1, с.254), высяленец – разг. выселенец (т.1, с.288), высяленка – разг. выселенка (т.1, с.288), вязень – узник (т.1, с.299), даўжнік – прям., перен. должник (т.1, с.370), даўжніца – прям., перен. должница (т.1, с.370), дваранін – дворянин (т.1, с.373), дваранка – дворянка (т.1, с.373), дзетдомавец – разг. детдомовец (т.1, с.378), дзетдомаўка – разг. детдомовка (т.1, с.378), жабрак – нищий (т.1, с.408), заяўнік – заявитель (т.1, с.496), заяўніца – заявительница (т.1, с.496), заяўшчык – заявщик (т.1, с.496), заяўшчыца – заявщица (т.1, с.496), землеўладальнік – землевладелец (т.1, с.516), землеўладальніца -- землевладелица (т.1, с.516), калгаснік – колхозник (т.1, с.564), калгасніца – колхозница (т., с.564) і інш.

Факультатыўны (або варыянтны) адпаведнік – гэта такая адзінка перакладу, якая адрозніваецца ад зыходнай адзінкі семантыкай, стылёвымі асаблівасцямі і інш. і выбіраецца з сінанімічнага раду адзінак перакладу:

багатыр – (тот, кто обладает богатством) богач, богатей, толстосум (т.1, с.166), багатырка – богачка, богатейка (т.1, с.166), беспрытульніца – беспризорная, беспризорница (т.1, с.185), бесхацінец – разг. бездомник, бездомовник (т.1, с.185), бесхацінка – разг. бездомница, бездомовница (т.1, с.185), багацей – разг. богач, богатей, толстосум (т.1, с. 166), багацейка – разг. богачка, богатейка (т.1, с.166), бадзяга – разг. (о мужчине) бродяга, скиталец; шатун; (о женщине) бродяга; скиталица; шатунья (т.1, с.167), выхаванка – воспитанница, питомица (т.1, с.291), гадаванец – 1. воспитанник, питомец; 2. прост. выкормок, выкормыш (т.1, с.302), гаспадар – 1. в разн. знач. хозяин; (собственник – ещё) владелец; 2. ист. (титул) господарь (т.1, с.315), гаспадыня – 1. в разн. знач. хозяйка; (собственница – ещё) владелица; 2. разг. (женщина, готовящая пищу) стряпуха (т.1, с.315), жабрачка – нищая, нищенка (т.1, с.408), жыхар – 1. житель, обитатель; 2. (живущий в квартире, доме) жилец (т.1, с.415), жыхарка – 1. жительница, обитательница; 2.

(живущая в квартире, доме) жилица (т.1, с.415), заснавальнік – основатель; основоположник; учредитель (т.1, с.476), заснавальніца – основательница, учредительница (т.1, с.476), заступнік – заступник; защитник; покровитель; поборник (т.1, с.479), заступніца – заступница; защитница; покровительница; поборница (т.1, с.479), здольнік – ист. издольник, издольщик (т.1, с.514), змоўшчык – заговорщик; соумышленник; сообщик (т.1, с. 526), зняволеная – суц. заключённая, узница (т.1, с.534), зняволены – 2. в знач. суц. заключённый, узник (т.1, с.534), ілжэсведка – юр. (о мужчине) лжесвидетель; (о женщине) лжесвидетельница (т.1, с.545), іншаземец – иностранец, иноземец (т.1, с.554), іншакраінец -- иностранец, чужестранец (т.1, с.554), кватарант – квартирант, жалец (т.1, с.596), кватарантка – квартирантка, жиличка (т.1, с.596), кіраўнік – 1. руководитель, глава; правитель; 2. управляющий (т.1, с.601) і інш.

Трансфармаваны адпаведнік – адпаведнік мовы перакладу, які выкарыстоўваецца пры адсутнасці адпаведнай лексічнай адзінкі да зыходнай адзінкі, як правіла, гэта адзінка іншага моўнага ўтварэння (слову адпавядае словазлучэнне):

байструк – презр. груб. внебрачный ребёнок (т.1, с.168),
большуха – 1. старшая среди детей в семье (т.1, с.171),
векавуха – разг. старая дева (т.1, с.225),
дзедзіч – ист. наследник дедовского имени (т.1, с.377),
дружбак – разг. закадычный друг (т.1, с.390),
замужка – разг. замужняя женщина (т.1, с.458),
зневідзь – обл. ненавистный человек (т.1, с.531),
кабета, кабёціна – разг. замужняя женщина (т.1, с.559) і інш.

Як паказвае даследаванне матэрыялаў, група назваў асоб са значэннем грамадска-сацыяльных адносін дастаткова шматлікая і разнастайная: уключае адзінкі паводле класавых, прававых, маёмасных, вытворчых, асабістых і інш. адносін. Пры гэтым трансфармаваныя міжмоўныя адпаведнікі прэзентуюцца заўсёды да стылістычна маркіраваных адзінак (векавуха – разг. старая дева, дзедзіч – ист. наследник дедовского имени, дружбак – разг. закадычный друг, зневідзь – обл. ненавистный человек і інш.).

1. Архіпава, Н. Найменні асобы ў сучаснай беларускай мове (стан даследавання) // “Мова-Літаратура-Культура” : матэрыялы 5 Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 80-годдзя праф. Л.М. Шакуна), Мінск, 16-17 лістапада 2006 года / Бел. дзярж. ун-т; у аўтарскай рэдакцыі. – Мінск: Права і эканоміка, 2007. – С.366-369.

2. Бархударов, Л. С. Язык и перевод: вопросы общей и частной теории переводов / Л. С. Бархударов. – М.: Межд. отн., 1975. – 239 с.

3. Виноградов, В.В. Лексические вопросы перевода художественной прозы / В. В. Виноградов. – М.: МГУ, 1978. – 172 с.

4. Ржавуцкая, М., Мароз, С. Міжмоўныя адпаведнікі назваў асоб паводле знешніх і ўнутраных якасцей і ўласцівасцей // “Дарагое мне – і маё – беларускае”: навук. зб. да 100-годдзя з дня нараджэння праф. Ф. М. Янкоўскага / рэдкал. : Г. М. Валочка [і інш.], навук. рэд. Д. В. Дзятко. – Ріга: ВVKI, 2018. – С.154-157.